

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

โรคไข้เลือดออกเป็นโรคที่เกิดจากจากเชื้อไวรัส เป็นโรคติดต่อที่มีุงกลายเป็นพาหะนำโรคมาสู่มนุษย์ โดยในประเทศไทยนั้นถือว่าโรคไข้เลือดออก เป็นโรคติดต่อที่เป็นปัญหาสำคัญ ลักษณะการระบาดในประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ 1 – 3 (พ.ศ. 2501 – พ.ศ. 2530) พบว่าเกิดปีเว้นปีหรือปีเว้นสองปี แต่ในทศวรรษที่ 4 จนถึงปัจจุบันการเกิดการระบาดขึ้นทุกปี และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้น (สมชาย เจนลาภวัฒนกุล และวรรณวิภา สะวานนท์, 2551) จำนวนผู้ป่วยสะสม ณ วันที่ 27 ก.ค. 2554 จำนวนผู้ป่วย 32,448 ราย จำนวนผู้ป่วยตาย 24 ราย อัตราป่วยต่อประชากรหนึ่งแสนคน 51.08 อัตราป่วยตาย ร้อยละ 0.07 (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2554) ในปัจจุบันสถานการณ์โรคไข้เลือดออกของจังหวัดขอนแก่น พบว่ามีการระบาดทุกปี โดยข้อมูลย้อนหลังปี พ.ศ. 2551, 2552, 2553 อัตราป่วย 39.92, 49.66, 60.08 ต่อประชากรหนึ่งแสนคนตามลำดับ ข้อมูลสถานการณ์ ณ วันที่ 27 ก.ค.2554 จำนวนผู้ป่วย 512 ราย จำนวนผู้ป่วยตาย 2 ราย อัตราป่วย 29.05 ต่อประชากรหนึ่งแสนคน อัตราป่วยตาย ร้อยละ 0.39 (กระทรวงสาธารณสุข, 2554)

โรคไข้เลือดออก เป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน การป้องกัน และควบคุมโรค ไข้เลือดออกมีหลายวิธี ได้แก่ การควบคุมป้องกันโรคทางกายภาพ เช่น การทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ให้เด็กนอนกางมุ้ง การควบคุมป้องกันโรคทางเคมี เช่น การพ่นหมอกควัน การใส่สารกำจัดลูกน้ำยุงลายในการควบคุม การควบคุมป้องกันโรคทางชีวภาพ เช่น การปล่อยปลากินลูกน้ำ เป็นต้น ในการควบคุมป้องกันโรค ไข้เลือดออกจำเป็นต้องทำอย่างยั่งยืนที่ประชาชนทุกคนจะต้องให้ความสำคัญ และร่วมมือ

ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพคน และชุมชนในการป้องกัน และควบคุมโรค ไข้เลือดออกในโครงการประชาร่วมใจป้องกัน และควบคุมโรค ไข้เลือดออกเฉลิมพระเกียรติ ปี พ.ศ. 2542 - 2543 นั้น เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะกระตุ้น และผลักดันให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ของโรค ไข้เลือดออกที่เปลี่ยนแปลงไป โดยไม่ต้องพึ่งเฉพาะหน่วยงานของรัฐเพียงอย่างเดียวโดยที่กลไกการบริหารจัดการให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนทุกครัวเรือนนับเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงาน และควรจะต้องค้นหารูปแบบการดำเนินงานให้เป็นแบบอย่าง และกระตุ้นให้ประชาชนมาร่วมมือกัน ควบคุม และกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายในบ้านของตนอย่างต่อเนื่อง จริงจัง สม่าเสมอทุกปี

ในการป้องกันควบคุมไข้เลือดออก มุ่งเน้นการกำจัดลูกน้ำยุงลาย และการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ร่วมกับการจัดการสิ่งแวดล้อมไม่ให้เอื้อต่อการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวก ง่าย และไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ การป้องกันโรคไข้เลือดออกนั้น กลวิธีในการป้องกันโรคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในปัจจุบันคือ การควบคุม และกำจัดลูกน้ำ การควบคุม และกำจัดยุงลาย และการป้องกันไม่ให้ยุงกัด จากแนวคิดระบดวิทยาของการเกิดโรค ที่ประกอบด้วย มนุษย์ สิ่งก่อให้เกิดโรค สิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยสามทางทำให้เกิดภาวะไม่สมดุล ทำให้เกิดโรคหรือการระบาด ทั้งโรคติดเชื้อ และโรคไร้เชื้อ ในการวิเคราะห์ปัจจัยสามทางตามแนวคิดระบดวิทยา จะช่วยทำให้ทราบจุดที่จะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมในการป้องกันควบคุม และตัดวงจรของการแพร่ระบาดของโรคไข้เลือดออก หากทำการวิเคราะห์ตามสภาพการณ์ของการเกิดโรคไข้เลือดออกในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้กำหนดมาตรการ หรือแนวทางในการดำเนินงานเพื่อป้องกันการเกิดการระบาดของโรคไข้เลือดออก ทั้งด้านการถ่ายทอดความรู้ การใช้สื่อในการประชาสัมพันธ์ การสร้างเครือข่าย การสำรวจความชุก และทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย การพ่นสารเคมีกำจัดตัวแก่ยุงลายในช่วงฤดูการระบาด (ควบคุมทั้งด้านสิ่งก่อให้เกิดโรค และด้านสิ่งแวดล้อม) แต่ยังไม่ปรากฏสถานการณ์การเกิดการระบาดของโรคไข้เลือดออกขึ้นในหลายอำเภอ เมื่อทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีหลากหลายแตกต่างกันไปตาม วัตถุประสงค์การศึกษา หรือลักษณะการอธิบายปรากฏการณ์ พบว่าแบบจำลองความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพ สามารถอธิบายพฤติกรรมในการป้องกันโรค และพฤติกรรมในการส่งเสริมสุขภาพ ว่าเป็นพฤติกรรมการตัดสินใจภายใต้เงื่อนไขที่ยังขาดความแน่นอน (decision - making under condition of uncertainty) เงื่อนไขทฤษฎีที่เป็นหลักการของรูปแบบนี้มี 2 ประการด้วยกันคือ 1. บุคคลมีความพร้อมในการที่จะกระทำพฤติกรรม (readiness to take action) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสุขภาพ ถูกกำหนดโดยการรับรู้เกี่ยวกับความเสี่ยง และความรุนแรงของโรคนั้น (perceptions of susceptibility and severity) 2. บุคคลจะประเมินผลประโยชน์ที่ได้รับหรือผลที่ได้เสียของการกระทำนั้น ตามการรับรู้ และให้น้ำหนักหักกลับอุปสรรค หรือค่าใช้จ่ายที่คาดการณ์ นอกจากนี้เขายังกล่าวว่าบุคคลจะหลีกเลี่ยงจากการเป็นโรคก็ต่อเมื่อเขามีความเชื่อว่าเขามีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค การเป็นโรคจะก่อให้เกิดความรุนแรงต่อชีวิตของตนเอง การกระทำจะมีประโยชน์ในการลดโอกาสเสี่ยง และความรุนแรง (Rosenstock, 1974) ต่อมา Becker (1975) ได้ปรับปรุงใช้ในการอธิบาย และทำนายพฤติกรรมของผู้ป่วย เพื่อที่จะได้ครอบคลุมในการอธิบายทำนายพฤติกรรมของบุคคลทั้งผู้ที่มีสุขภาพดี และผู้ป่วย (จุฬารักษ์ โสตะ, 2546)

เพื่อแก้ปัญหาการระบาดของโรคไข้เลือดออก ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล ครวเรือน และความเชื่อด้านสุขภาพที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาวิธีการการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก ในจังหวัดขอนแก่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชน จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาปัจจัยครัวเรือนของประชาชน จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยครัวเรือน และความเชื่อด้านสุขภาพที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น

สมมติฐานในการศึกษา

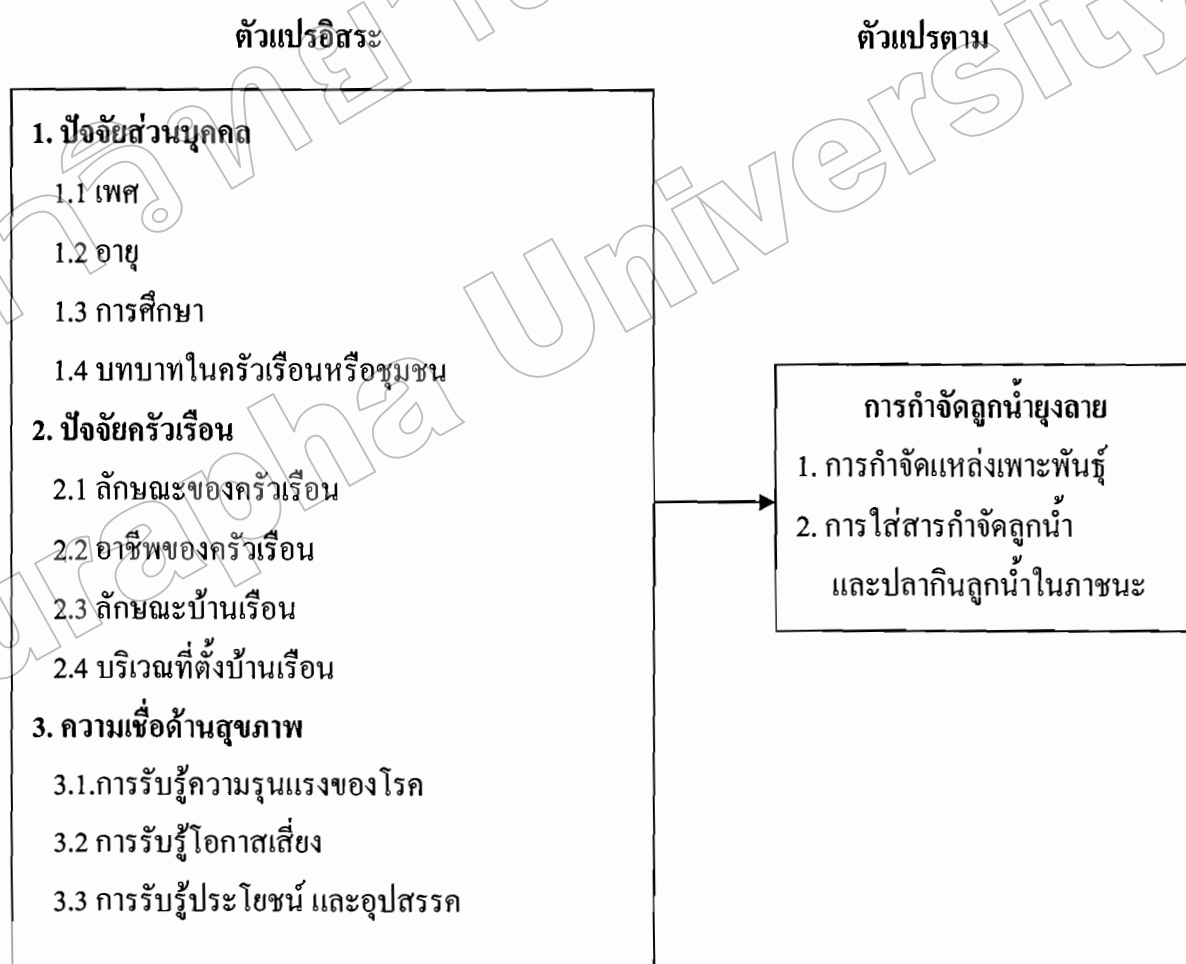
ปัจจัยส่วนบุคคล ครวเรือน และความเชื่อด้านสุขภาพสัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากข้อมูลของจังหวัดขอนแก่น สถานการณ์โรคไข้เลือดออก ในปีพ.ศ. 2553 อัตราป่วยเท่ากับ 60.08 ต่อประชากรแสนคน แต่ยังคงมีอัตราป่วยที่สูงกว่าเกณฑ์กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้ คือ 50 คนต่อประชากรแสนคน (สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น, 2553) เมื่อพิจารณาจากแนวคิดธรรมชาติระบาควิทยาของการเกิดโรค ซึ่งสัมพันธ์กับปัจจัยสามทางระบาควิทยา ที่ประกอบด้วย 1. มนุษย์ (host) 2. สิ่งก่อให้เกิดโรค (agent) 3. สิ่งแวดล้อม (environment) การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยสามทางทำให้เกิดภาวะไม่สมดุล ทำให้เกิดโรคหรือการระบาค ทั้งโรคติดเชื้อ และโรคไร้เชื้อ ในจังหวัดขอนแก่นได้กำหนดมาตรการ แนวทางในการดำเนินงานเพื่อป้องกันการเกิดโรคไข้เลือดออก ทั้งด้านการถ่ายทอดความรู้ การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ การสำรวจความชุก และทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย การพ่นสารเคมีกำจัดตัวแก่ยุงลายในช่วงฤดูการระบาค แต่ยังพบสถานการณ์การเกิดโรคไข้เลือดออกขึ้นในหลายอำเภอ ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยครัวเรือน และความเชื่อด้านสุขภาพที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่เสี่ยงในการเกิดการระบาคที่มีอัตราการป่วยสูงเกินเกณฑ์กระทรวงกำหนด เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาวิธีการการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก ในจังหวัดขอนแก่นต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล ครวเรือน และความเชื่อด้านสุขภาพ และการกำจัดลูกน้ำยุงลาย ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา บทบาทในครัวเรือนหรือชุมชน ปัจจัยครัวเรือน ได้แก่ ลักษณะครัวเรือน อาชีพครัวเรือน ลักษณะบ้านเรือน บริเวณที่ตั้งบ้านเรือน ความเชื่อด้านสุขภาพ ได้แก่ การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง การรับรู้ประโยชน์ และอุปสรรคในการกำจัดลูกน้ำยุงลาย การกำจัดลูกน้ำยุงลาย ได้แก่ การกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ การใส่สารกำจัดลูกน้ำ และปลากินลูกน้ำในภาชนะ เพื่อทราบถึงปัจจัยที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น

ผู้ศึกษาได้นำมาวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานต่าง ๆ และนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดมีรายละเอียด ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้ทราบปัจจัยที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น
2. นำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางการค้นหา และพัฒนาวิธีการในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก ต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งศึกษา ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยครัวเรือนและความเชื่อด้านสุขภาพที่สัมพันธ์กับการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา บทบาทในครัวเรือนชุมชน ปัจจัยครัวเรือน ได้แก่ ลักษณะครอบครัว อาชีพของครอบครัว ลักษณะที่อยู่อาศัย ลักษณะบริเวณที่อยู่อาศัย ความเชื่อด้านสุขภาพ ได้แก่ การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง การรับรู้ประโยชน์ และอุปสรรคในการกำจัดลูกน้ำยุงลาย เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ประชาชนตัวแทนครัวเรือนที่มีอายุระหว่าง 20 - 76 ปี ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดขอนแก่น หลังคาเรือนละ 1 คน โดยการสุ่มและผู้ถูกสัมภาษณ์ เติบโตในการให้สัมภาษณ์ ระหว่าง เดือน กันยายน – ตุลาคม 2554

ข้อจำกัดของการศึกษา

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาไม่สามารถจำกัดลักษณะ การได้รับข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ จากสื่อแหล่งต่าง ๆ ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ซึ่งมีผลต่อการกำจัดลูกน้ำยุงลายในการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของประชาชนได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประชาชน หมายถึง ตัวแทนครัวเรือนอายุระหว่าง 20 - 76 ปี ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดขอนแก่น

การกำจัดลูกน้ำยุงลาย หมายถึง การกำจัดลูกน้ำ และกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ การขัดล้างเปลี่ยนถ่ายทุก 7 วัน การปิดฝาการปิดด้วยผ้าขาวหรือมุ้งเขียว การปล่อยปลากินลูกน้ำ การใส่ทรายกำจัดลูกน้ำ การหยอดเกลือ การใส่น้ำส้มสายชู การเผาถมกลบฝัง ทำลาย การเก็บภาชนะไว้ในที่ร่ม

ความเชื่อด้านสุขภาพ หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับภาวะสุขภาพอนามัยของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเจ็บป่วย และการรักษา

การรับรู้ความรุนแรงของโรค หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อความรุนแรงของโรคที่มีต่อร่างกาย ก่อให้เกิดความพิการ เสียชีวิต ความยากลำบาก และใช้เวลานานในการเกิดโรคแทรกซ้อนหรือการกระทบกระเทือนฐานะทางสังคม

การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค หมายถึง ความเชื่อของบุคคลที่มีผล โดยตรงต่อการปฏิบัติตามคำแนะนำด้านสุขภาพทั้งในภาวะปกติ และภาวะเจ็บป่วย

การรับรู้ประโยชน์ และอุปสรรค หมายถึง การที่บุคคลแสวงหาวิธีการปฏิบัติให้หายจากโรคหรือป้องกันไม่ให้เกิดโรค โดยต้องเชื่อว่าเป็นการกระทำที่ดีมีประโยชน์ และการคาดการณ์ล่วงหน้าของบุคคลต่อการปฏิบัติพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของบุคคลในทางลบ

ปัจจัยส่วนบุคคล หมายถึง คุณลักษณะทั่วไปของบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา บทบาทในครัวเรือนหรือชุมชน

การศึกษา หมายถึง การศึกษาสูงสุดของผู้ถูกสัมภาษณ์

บทบาทในครัวเรือนหรือชุมชน หมายถึง การที่ได้รับมอบหมายหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลสุขภาพของคนในครัวเรือนหรือชุมชน ได้แก่ แก่นนำสุขภาพประจำครอบครัว (กสค.) ผู้นำชุมชน/สท./ ส.อบต. และหัวหน้าครอบครัว

ปัจจัยครัวเรือน หมายถึง ลักษณะครัวเรือน อาชีพของครัวเรือน ลักษณะบ้านเรือน บริเวณที่ตั้งบ้านเรือน การติดมุ้งลวด

ลักษณะของครัวเรือน หมายถึง ลักษณะครัวเรือนที่มีครอบครัวเดียวหรือมีหลายครอบครัว

อาชีพของครัวเรือน หมายถึง อาชีพที่เป็นรายได้หลักของครอบครัว

ลักษณะบ้านเรือน หมายถึง ความถี่ห่างของการปลูกบ้านเรือน เช่น บ้านเดี่ยว บ้านเป็นกลุ่ม บ้านติดกันเป็นแนว บ้านติดกันไม่เป็นระเบียบ

บริเวณที่ตั้งบ้านเรือน หมายถึง ลักษณะทางกายภาพรอบบริเวณบ้าน เช่น รอบบ้านโล่งโปร่ง บ้านใกล้ป่าละเมาะ บ้านใกล้ป่าไม้ บ้านใกล้แหล่งน้ำ

การป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก หมายถึง การป้องกันไม่ให้มีผู้ป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกในบ้าน รวมทั้งการหลีกเลี่ยงไม่ให้ถูกยุงลายกัด